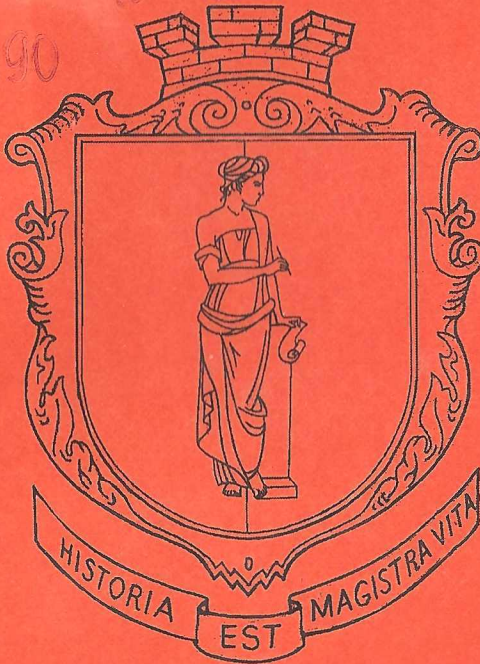

94(100)(082)

490

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Випуск 3

МАК Т.Ф.

*доцент, кандидат
історичних наук*

УЗАГАЛЬНЮЮЧЕ ПОВТОРЕННЯ З ІСТОРІЇ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (матеріали для вчителя)

Світ завжди розвивався нерівномірно. Найдавніші цивілізації могли розділяти тисячі та десятки тисяч кілометрів. І між ними не було систематичних зв'язків. Епізодичні контакти та чисто людські зв'язки, хоча і не можливо виключити, та вони не відігравали вирішальної ролі.

Стародавні цивілізації взаємодіяли з багатьма племенами, в оточенні яких вони знаходились. Сусіди використовували різні форми контактів. Вони воювали один з одним, вступали в союзи, торгували, і хоча дуже часто просто винищували один одного, але всі ці форми разом сприяли кращому розумінню, взаємовпливу один на одного. На окрайцях цивілізованого світу народжувались нові цивілізації, які сприймали досягнення та успіхи попередніх. І в них ці процеси йшли швидше: вони заощаджували історичний час, їм не потрібно було повторювати тисячолітній шлях своїх попередників.

Узагальнюючи вивчений матеріал, вчитель обов'язково зверне увагу учнів на те, що не всім цивілізаціям так пощастило. Але середньовічна цивілізація Західної Європи зародилась саме на периферії потужної Римської, що суттєво вплинуло на подальший історичний розвиток германських племен, які на початку н.е. населяли північну Європу.

Отже, історія середніх віків розпочинається з завоювання римських територій варварами. Але хто такі варвари і як було організоване їх життя до вторгнення?

Варвари - кельти, германці та слов'яни - на початку нашої ери жили ще родоплемянним устроєм. Контакти германців з римлянами розпочались за декілька століть до Великого переселення народів. Варварські племена мешкали на північ та схід від Римської Імперії, в середній та східній Європі.

Ближче всього до римлян жили кельти - на Заході Європи і германські племена - у середній Європі. Кельтські племена незабаром були посунуті германцями, частково змішались з ними (в наш час від них лишилися ірландці, шотландці, бретонці, що на

півострові Бретань у Франції). Подальша історія цих народів зливається з історією германських народів.

Германські племена жили спочатку між річками Рейном на заході та Одером на сході. Литовські, фінські та багаточисельні слов'янські племена, що жили на схід від германських, посунули останніх у перші віки н.е. на захід, і східним кордоном германських племен стала Ельба. Поступово просуваючись на захід, германці зайняли всю Західну Європу та західні острови Європи.

IV-VII ст. н.е. - період масових пересувань племен, що отримали в історії назву великого переселення народів. Ці пересування завершилися утворенням багатьох варварських держав на території колишньої Римської Імперії.

Міграційні процеси захопили всю Європу і змінили її етнічний склад, політичний устрій.

Розклад родоплемінного ладу, посилення майнової і соціальної нерівності, збільшення народонаселення підштовхували варварів до захоплення нових територій. Екстенсивний розвиток також вимагав цього. Зі сходу йшли степові кочовики, і тиск одних варварських племен на інші теж зіграв свою роль. Вчені називають ще одну загальну причину масових пересувань: різку зміну клімату. Починаючи з II ст. відбувається похолодання, що досягає піку до V ст. Послаблена Римська Імперія була невзможі протистояти германським племенам, що просувались до південних широт і тюркським, які йшли зі сходу.

У IV ст. на Дніпрі виник великий союз варварських племен на чолі з германським племенем готів під головуванням конунга Германаріха. У другій половині IV ст. цей союз був розбитий новими варварами, що вийшли з азійських степів - гунами. Гуни примусили германські племена пересунутись на захід.

Частина готів, так звані західні готи, увійшли спочатку в межі Східної Римської Імперії (376 р.), оселились на території сучасної Болгарії. Їх жорстоко експлуатували імператорські чиновники, що викликало повстання. Візантія пішла на переговори з готами і частину з них прийняла на службу, оселивши їх в західній частині Імперії. Тут вони об'єднались під проводом ватажка Аларіха.

Вестготи грабували сусідні території, в 410 р. напали на Рим і 6 днів грабували місто. Нащадки Аларіха після його смерті за договором з Візантією отримали землі в південно-західній Франції та в Іспанії. Поступово вони захопили майже всю тери-

торію Іспанії. 418 р. утворилась перша варварська держава вестготів.

За вестготами утворило своє королівство на римській території германське плем'я вандалів. У III ст. воно перемістилось із внутрішніх областей Германії на Дунай, на поч. IV ст. - в Панонію, а потім під тиском гунів пересунулось на захід. Разом з іншими варварськими племенами вандала на поч. V ст. вдерлись в Галію, далі разом з аланами та свевами перейшли в Іспанію, де через деякий час зіткнулись з вестготами. У 429 р. вандала під проводом ватажка Гейзеріха разом з аланами переправились у Північну Африку, де завоювали її більшу частину і утворили самостійне Вандальське королівство зі столицею у Карфагені.

Гуни, що у IV ст. підкорили готів, у V ст. отримали в особі Аттіли рішучого ватажка, що об'єднував усі гунські та багато германських племен і рушив у Європу. У 450 р. Аттіла з військами здійснив похід на захід, але був зупинений біля Орлеану об'єднаними військами римлян та германців. У 451 р. тут, на Каталаунських полях війська Аттіли були розбиті. По його смерті у 453 р. поступово держава розпалась, гуни з часом змішались з місцевим населенням.

Близько 449 р. германські племена англів, саксів, ютів та турингів перепливли через пролив, що відділяв Великобританію від іншої Європи, захопили острів і утворили декілька варварських королівств, пізніше (у IX ст.) об'єднаних в одне - Англію.

Після того, як варвари вдерлись на територію Римської Імперії, вони неодноразово грабували Рим, і влада фактично знаходилась в руках ватажків варварів, які скидали одних імператорів і призначали інших. Останні фактично керували тільки однією Італією, оскільки решта провінцій була завойована варварами. У 476 р. останній імператор Західної Римської Імперії Ромул Август був повалений ватажком варварів - Одоакром. Цей рік - умовна дата падіння Західної Римської Імперії. Імператорська влада на Заході перестала існувати і засновані на її території варварські королівства не тільки по суті, але і формально набули самостійності.

Варварські вторгнення мали велике значення для Історії Європи:

1. Перестала існувати рабовласницька Римська Імперія на Заході.

2. Змінилась політична карта Європи: на території, яка раніше була зайнята західною Римською Імперією з'явилися нові варварські королівства.

До IV-V ст. у політичному житті германців відбуваються важливі зміни. Племінні об'єднання переростають у племінні союзи, більш згуртовані, стійкі та більш чисельні. Деякі з них (наприклад, готський, франкський) нараховували до декілька сот тисяч людей і контролювали великі території. Історія Франкської держави дозволяє простежити шлях розвитку феодальних відносин від самої ранньої стадії до її завершення.

Франки жили по ніжній течії Рейну та морському узбережжю по Шельде. Вперше франки згадуються в римських джерелах у III ст. н.е. Ватажок одного з франкських племен саліїв - Хлодвіг - після занепаду Західної Римської Імперії почав завоювання Північно-Східної Галії. Захопивши значну частину території, Хлодвіг позбавив влади інших ватажків салічних франків, інших франкських племен і об'єднав під своєю владою усіх франків. Хлодвіг був з роду Меровея - звідси назва династії - Меровінги. Меровінгський період - перший період історії Франкської держави (з кінця V до кінця VII ст.), другий період - Каролінгський (VII-IX ст.). За цей час (V-IX) у франків в основних рисах сформувалися феодальні стосунки.

Дробління Франкської держави почалось вже після смерті Хлодвіга. З кінця VI ст. стає помітним уособлення трьох самостійних областей в складі держави. Королі з дому Меровінгів, що очолювали ці області, вели між собою боротьбу за лідерство.

Наприкінці VII ст. фактична влада в усіх областях королівства опинилась в руках майордомів (управляючих господарством двору), з часом вони стали ватажками місцевої аристократії.

Після довготривалої боротьби в середовищі франкської знаті в 687 р. майордом Австразії Піпін Геристальський став майордомом усієї Франкської держави. Майордами Австразії змогли знову об'єднати під своєю владою всю Франкську державу. Вони поклали початок нової династії франкських королів, що пізніше на ім'я одного з видатних своїх представників - Карла Великого - отримала назву династії Каролінгів.

Час найбільшої могутності Франкської держави припадає на правління сина Піпіна Короткого - Карла Великого (768-814).

Значне чисельне збільшення панівного класу - воїнів, дозволяло Каролінгам вести енергійну зовнішню політику, вийти далеко за межі розселення франків, підкорити собі інші германські племена.

Створилась велика територія, підвладна Карлу до складу якої входили сучасна Франція, північна частина Іспанії, північна Італія і значна частина Західної Німеччини. За своїми розмірами держава франків наблизилась до старої Західної Римської Імперії, до її складу входили різні племена і народності, що були на різних рівнях розвитку.

У 800 р. папа римський коронував Карла Великого імператорською короною і володіння його почали називатись імперією.

На початку IX ст. Карл мав великий вплив не тільки в середині імперії, але і за її межами. З ним рахувались королі англосаксонських держав в Англії, його заступництва шукали королі Шотландії, ватажки ірландських князівств.

Але насправді імперія Карла була тимчасовим об'єднанням під владою завойовника багатьох земель, між якими не було ніякого зв'язку. Різний етнічний склад, відсутність економічних зв'язків (панувало натуральне господарство) - така держава не могла триматись без постійного військового та адміністративного примусу. Цим пояснюється і той факт, що тільки в останні роки життя Карл вибрав місце свого постійного проживання - свою столицю Ахен. Після смерті Карла Великого держава розпалась. І причини розпаду не тільки в тих факторах, що зазначені вище, а й в самій природі феодалізму.

На початку IX ст. (у ряді регіонів Західної Європи з XI ст.) основою господарської діяльності, політичною одиницею стає вотчина. Державний суверенітет розпилявся між багаточисельними сеньйорами - господарями і водночас володарями своїх вотчин. Великі феодали стали майже незалежними від центральної влади, дрібні, які були їх васалами, більше залежали від магнатів, ніж від короля. Багатоетнічність населення, панування натурального господарства, що виключало єдиний простір - все це наближало кінець такої великої імперії, якою була держава Карла.

Вже син Карла Великого Людовик розподілив імперію між

своїми синами, зберігаючи за собою лише верховну владу. У 843 р. після смерті Людовика його сини, зібравшись у Вердені, уклали договір про новий розподіл Імперії. В силу того, що новий розподіл відповідав кордонам розселення французької, німецької та італійської народностей, Верденська угода фактично поклала початок існуванню трьох сучасних держав Західної та Центральної Європи - Франції, Німеччини, Італії.

Особливу роль в житті середньовічної Західної Європи грали християнство та християнська церква. Середньовічна європейська цивілізація зародилась як християнська.

Державною релігією християнство було визнано в римській імперії у IV ст. Християнська церква була зацікавлена в християнізації варварського світу і прийняла участь в утворенні нового середньовічного суспільства.

Християнство стало політичною доктриною, ідеологічним та етичним регулятором життя середньовічного суспільства, вона стала тією духовною силою, що об'єднувало людей. Християнська церква зайняла своє місце у феодальній системі і до середини XI ст. розповсюдила свій вплив на всю Західну Європу.

В період раннього середньовіччя з'явилась нова релігія, наймолодша зі світових релігій – іслам. Зіткнення між християнським та ісламським світами стало неминучим. Але навіть ворожі контакти між різними народами та культурами не можна оцінювати виключно зі знаком мінус, оскільки ці контакти як правило є більш складними явищами, вони багатозначні і не зводяться тільки до протистояння.

Величезну загрозу для Європи представляли наприкінці першого періоду середньовіччя не тільки араби, але і германські племена, що жили на півночі Європи на Ютландському, Скандинавському півостровах і декількох островах Балтики. Предків сучасних норвежців, шведів, датчан та ісландців називали в західній Європі норманами – “північними людьми”, їх походи в ІУ-ХІ ст. в історії Європи називають “епохою вікінгів”. Ці походи стали останньою хвилею великого переселення народів.

На межі XI-XII ст. в західній Європі остаточно склалась характерна для феодалізму економічна система та соціальна структура, з чітко визначеним соціальним статусом кожного з прошарків.

На нижчому щаблі знаходилось селянство, що поступово потрапляло в залежність до феодалів. Економічно, політично панували світські та духовні феодали, що утворювали відповідні ієрархії.

Всередині ієрархії розрізняють вищі та нижчі прошарки. Вищий прошарок світської ієрархії складала король і великі територіальні князі, герцоги і графи. Вони мали право вести війни, чеканити власну монету; їм повністю належало право суду та законодавства.

Другий ступень - це барони - володарі декількох маєтків. В деяких країнах, наприклад в Англії, барони також мали герцогські або графські титули.

Третій ступень - рицарі. Основу створення цього прошарку феодалів заложив Карл Мартелл, який провів бенефіціальну реформу. Було роздано середні та дрібні маєтки, які надавались володарям до кінця життя за умов несіння військової служби. Рицарство - нижчий, дрібнопомісний, але найбільш чисельний прошарок класу феодалів.

Всі феодальні прошарки створювали в цілому привілейовану верству - дворянство.

Духовенство створило свою ієрархічну дробину, на вищому щаблі - голова християнської церкви - папа; архієпископи - головні єпископи; єпископи очолювали управління в великих областях, абати - очолювали монастирі.

Сформована соціальна структура означає, що розподіл землі завершився і з'явилися зацікавлені власники. В політичному плані це привело до роздробленості варварських держав, а в економічному до подальшого результативного розвитку. XI ст. для Західної Європи є в цьому плані рубіжним.

Раннє середньовіччя - один з найбільш складних періодів в історії західноєвропейського феодалізму і за змістом соціальних процесів, і за формами, в яких вони відбувалися. Основу процесу феодалізації складало утворення великої земельної власності та класу феодально-залежного селянства. Логічним завершенням феодалізації можна вважати утворення феодальної вотчини з

усіма притаманними їй характерними особливостями. В деяких регіонах цей процес був близький до завершення вже в IX-X ст., в той час як в Англії, Німеччині, Скандинавії він тривав до XI-XII ст. Можна вважати, що до кінця періоду раннього середньовіччя на території Західної Європи в основних рисах склалась система феодалних економічних та соціальних відносин.

Для повторення найбільш важливих питань з історії раннього середньовіччя учням можуть бути запропоновані наступні завдання (вони можуть бути виконані в ході фронтальної роботи з класом, а можуть бути розподілені по групах).

Чи згодні ви з твердженням? (Так чи ні?)

1. Вчені умовно поділяють історію людства на певні періоди: Стародавній Світ, Середньовіччя тощо.
2. Битва на Каталаунських полях продемонструвала міцність Римської імперії.
3. Держави германців завоювали Західну римську імперію.
4. Імперія Карла Великого, як і інші ранньофеодальні держави, була досить міцним об'єднанням.
5. Замки феодалів були комфортним житлом.

Визначте, що було раніше чи пізніше

1. Поділ Римської імперії чи битва на Каталаунських полях?
2. Вторгнення гунів у Європу чи пограбування Риму вандалами?
3. Переворот Одоакра чи взяття Риму Аларіхом?
4. Початок проповідницької діяльності Мухаммеда чи об'єднання арабів?
5. Династія Меровінгів чи Каролінгів у Франції?

Поснайте лініями імена історичних осіб і назви держав, в яких відбувалась їх діяльність:

Карл Мартелл	Аравія
Константин	Візантія
Омар	Франкська держава